

JULATORIET

En historia som rör sig i de själarnas gränsländ där vi blir synliga för varandra

En filmhandledning av Eva Westergren

Filmen *Julatoriet* bygger på Göran Tunströms roman med samma namn, en berättelse om vad det är som gör att människor orkar hålla glädjen vid liv trots att de drabbas av sorg, fattigdom och nöd. Den ställer frågor kring hur man kan våga tro på sig själv, trots motgångar, och vad det är som utstakar gränserna mellan dröm och verklighet, mellan friskt och sjukt i våra liv. Vad finns det för trådar bakåt och hur viktiga är de för hur man själv lever sitt liv? Vilka mekanismer är det som gör att man upprepar samma mönster som sina föräldrar alternativt vågar bryta mot dem?

Filmens handling

Victor, filmens berättare och den som vi först möter i filmen, hittar vid sin mors Fannys död en bunt brev som hon aldrig visat för honom. Brevet är från hans far, Sidner. Genom dessa brev och minnesfragment söker sig Victor tillbaka till 30-talets Värmland där hans far växte upp. Där möter han Aron och Solveig och deras barn Sidner och Eva Lisa. I och omkring Sunne där de bor finns en brokig samling människor vars irrfärder och sökande efter kärlek Victor kommer i kontakt med via innehållet i breven. Det är en berättelse om tre generationer som startar med det stora mörker som uppstår i den tolvårige Sidners liv när mamman Solveig plötsligt dör i en olycka, om sorgen och tystnaden som plötsligt ersätter glädjen och musiken i familjen.

Julatoriet handlar om olika sätt att hantera den sorgen. Om hur Sidner plötsligt får bli vuxen när Aron inte längre orkar hålla sig kvar i verkligheten. Om hur Sidner trots allt klarar av att gå vidare i livet.

Arons saknad och drömmar om kärlek tar honom över havet från Sunne till Nya Zeeland till Tessa som han brevväxlar med och som han till slut reser till för att möta. Men Aron kommer aldrig fram, han tar sitt liv när han hoppar i havet från båten. Sidner gör sina egna erfarenheter av kärleken och blir besviken. Efter en lång tid i kris följer Sidner i Arons spår för att söka börja ett nytt liv när han reser till Nya Zeeland för att söka upp Tessa. Men för Sidner handlar det inte om att förverkliga luftiga drömmar utan att söka upp verkligheten och i den kanske våga möta kärleken igen.

Efter visningen

Filmen börjar med en hemlighet. Den bunt brev som Victors mor Fanny undanhållit innehåller en berättelse som Victor inte känt till. Genom breven får Victor tillgång till kunskaper och insikter som är viktiga för hans fortsatta liv. Med Victor gör vi en resa tillbaka i tiden och får reda på vad som egentligen hände med Victors far, Sidner och med hans farfar Aron.

Filmen berättar för oss om hur viktigt det är att känna till sitt förflutna. *Varför hade Fanny inte visat breven för Victor? Vilken rätt har man att hemlighålla viktiga saker för varandra inom familjen?*

Bok och film

Att berätta med ord och med bilder innebär att man gestaltar en historia på olika sätt. Där orden lätt kan förmedla tankar och inre skeenden får bilderna arbeta med andra medel för att kunna få människors insida att bli synlig. Det är svårt att skildra i bild hur drömmar och fantasier ser ut. Mot den detaljrika och poetiska skildringen av människor och händelser i Göran Tunströms roman står filmens känslomättade bilder i en berättelse som rör sig på många olika plan. Det kan vara spännande att jämföra och diskutera de olika sätt att berätta som är förknippade med bok respektive film. Som ledning till detta finns nedan det avsnitt ur boken som handlar om Solveigs död som utgångspunkt för en jämförelse.

Glädje och sorg

Citat ur boken:

"En juni i början på trettitalet står Solveig Nordensson ute på grusplanen till sin värmländska bondgård, med benen på var sin sida om tramporna till den nya cykel hon fått av Aron liksom nyälskad och varm av glädje, med händerna över det blänkande styret. Nu är hon på väg in till Sunne för att tala med kantor Jancke om höstens konsert, som äntligen efter tio års förberedelser skall bli av. Hon säger till Sidner. -Jag glömde visst stänga av grammofofonen. Därefter rufsar hon till honom i håret, stryker Eva Liisa över kinden och ser ut över sjön och de långa eftermiddagsskuggorna på fälten. -Jag skall stänga av den mamma, svarar Sidner, men som han många gånger senare skulle tillägga: -Det blev aldrig av. De lyssnar alla tre en stund inåt det öppna fönstret, där pickupen dansar sina jubelsånger: Lasset das Zagen, verbannet die Klage, Stimmet voll Jauchzen und Fröhlichkeit an! Dienet dem Höchsten mit herrlichen Chören Lasst uns den Namen des Herrschers verehren! De stillnar nu som så många gånger förr inåt mot varandra, omvärda av Bachs julmusik.

Men först får du skjuta på mig, Sidner.

Och han lägger händerna på pakethållaren, trycker ner barfötterna i gruset, ger henne en stöt. Solveig sätter sig på sadeln och det bär utför, det sjunger i ekrarna, sand och småsten sprutar upp och hon drar in hela sommaren i lungorna från träd och dikesrenar, drar in älggräset och gulmårans och prästkragarnas dofter och Sidner ginar över gården, kommer ut på den branta kanten rakt ovanför kröken och han ropar; -Hej... och ser korna, ser sin far, ser hur Solveig sätter fötterna till bromsen, ser att kedjan hoppar av, ser att hon inte kan väja, ser hur de främsta korna kastar sig åt sidan för denna pil av fart, ser hur de som lufsar efter inte hinner, ser att hon far rätt in i grottan av kött och horn och klövar, ser henne falla och bli liggande, medan det trampar och trampar över henne, långt efter att hon inte är till".

För Sidner är Solveigs död en händelse som påverkar honom för all framtid och som gör att den lyckliga barndomen får ett snabbt slut. Händelsen etsar sig fast i hans minne som "ett ögonblick som aldrig upphör". Jämför texten ovan med hur Solveigs död gestaltas i filmen.

*Hur skildras Solveigs betydelse för glädjen och ljuset i familjen? Hur beskrivs hon som person? Hur förs musiken in i berättelsen? På vilket sätt berättar musiken om vad som hänt? Hur beskrivs den plötsliga kontrasten mellan glädje - sorg, liv - död, ljus - mörker i filmen?
Hur skildrar filmen Solveigs entré i kyrkan? På vilket sätt påverkar hon de andra i kören?*

Bok och film använder olika sätt för att förstärka musikens betydelse i Solveigs liv.

Innan Solveig far iväg på sin cykel ser vi henne i filmen lyssna på musiken bakom stängda fönster. Vi hör inget, ser bara hennes känslor inför musiken. I boken finns Bachs sångtexter med för att vi skall kunna lyssna/höra orden. Jämför vilka upplevelser vi får av film respektive bok.

Efter Solveigs död antar både ljuset, landskapet och musiken en dov ton. Aron håller auktion på gården och både Aron och Sidner går omkring bland alla saker och minns. Vad är det de upplever? Vilka bilder av Solveig är det som kommer fram? Hur skildras färden från gården in till staden?

Drömmar, flykt och svek

Det finns olika sätt att bearbeta sorg. För Aron innebär Solveigs död att han tappar fotfästet i livet. Han ser sig som en svikare för att han lämnat gården där barnen växte upp och han orkar inte längre vara den trygghet för barnen som han borde vara.

Aron kastas mellan förtvivlan och ett slags hopp om att kunna återförenas med Solveig. För honom finns hon hela tiden i hans närhet och ibland kommer hon till honom på ett sätt som i hans hallucinatoriska fantasier känns alldeles verkligt. Arons starka längtan efter Solveig för honom i kontakt med en ung kvinna på Nya Zeeland, Tessa, som han börjar brevväxla med. I drömmarna kring henne håller han Solveig levande medan vardagen och barnen försvinner allt mer ur hans sinnevärld.

Hur skildras Arons möten med Solveig i filmen? Vad berättar han om i sina brev till Tessa? Varför fullföljer han inte sin resa?

Hos Sidner finns en längtan att återkalla den lyckliga tid när Solveig levde och när de alla var tillsammans. Det gör han genom att i sina skoluppsatser berätta om Johan Sebastian Bach och hans familj som i hans fantasier upplever både kärlek och sinnlig närhet. För Sidner är det ett sätt att bearbeta sorgen men för Sidners lärare blir berättelserna om Bach både utmanande och provocerande. Han kan inte se varför Sidner måste berätta det han gör utan river sönder hans uppsatsbok. "I den här skolan skall ingen tro att han är någon" – är lärarens argument. Inte heller Aron som lyssnat på uppläsningen vågar försvara Sidner utan smiter skamset därifrån.

Vad handlar Sidners berättelser om? Varför reagerar läraren som han gör? Vari består Arons svek?

Sidner sluter sig om den sorg och de starka känslor som han inte kan ge uttryck för. När han tillsammans med kompiserna Splendid besöker en "dåre" på sinnessjukhuset hittar han en person som i sin galenskap uttrycker det kaos han själv känner och Sidner upplever en slags dunkel dragningskraft till honom.

Vad innebär det för Sidner att hans far Aron försvinner in i sin sorg, att han inte finns där när Sidner behöver honom? Vad betyder Arons sätt att hantera sorg och motgångar för hur Sidner senare klarar av att hantera sina egna besvikelser?

Att fly in i berättandet är en utväg som stängs av den bryska behandling som Sidner utsätts för i skolan.

Hur hade skolan kunnat hjälpa Sidner? Vilket ansvar har läraren/skolan för det som senare händer med Sidner? Hade Sidners kris kunnat undvikas om han tidigare fått hjälp att uttrycka sin sorg? Varför blir Sidner så lockad av "dåren"? Vad betyder det för Sidner att Aron reser sin väg? Vad kan det finnas för anledningar till att drömmar och fantasier tar överhanden i människors liv?

Kärlek och besvikelse

När Sidner slutar skolan får han plats i Werner Nilssons färgaffär. Genom sitt arbete där kommer han i kontakt med många olika kunder. En av dem är Fanny Udde som har en tygaffär i stan. Hon är en medelålders kvinna och alltså betydligt äldre än den tonårige Sidner och en dag lockar hon in honom i affären. Hon låter honom känna på sin kropp och ber honom beskriva vad han ser och känner. Är hon fortfarande vacker? Vad är det som ser gammalt ut? Generat säger Sidner att hon inte ser gammal ut men kanske är det håret, frisyren. Sidners första möte med Fanny följs av fler och en dag tar hon honom med på en resa där hon skall träffa Sven Hedin, en berömd upptäcktsresande, som hon beundrar. Fanny har beställt ett gemensamt hotellrum för sig själv och Sidner. När den efterlängtade Sven Hedin visar sig vara en orkeslös gammal man som inte ens ser åt Fanny beslutar sig Fanny för att förföra Sidner. I en mycket stark scen får vi möta både spänningen och förskräckelsen i Sidners första kärleksmöte.

Vad tänker Sidner under sitt möte med Fanny i affären? Vad vill Sidner? Låter han sig förföras eller blir han utnyttjad på hotellet? Har Sidner något val? Vad tänker Sidner efteråt? Hur ser omgivningen på deras förbjudna förhållande?

Sidners behov av kärlek och närhet gör att han lockas av Fanny. Han upplever för första gången sedan Solveigs död en nära relation till en vuxen kvinna. Fanny tar fram känslor hos honom som inte funnits på länge. Kärleken blir åter en stark kraft i Sidners liv. Därför blir Fannys avvisande så mycket starkare. Resultatet av Fannys och Sidners möte blir ett barn; Fanny reser bort för att dölja sin graviditet och Sidner får inget veta. Det är Selma Lagerlöf som till slut kallar honom till sitt hem och avslöjar sanningen för honom. Hon tar honom med till det hem för ensamma mödrar där Fanny och barnet finns. Det barn som fått namnet Victor och som Fanny säger bara är hennes.

Hur reagerar Sidner när Selma berättar att Fanny fött hans barn? Hur hanterar Sidner sina känslor sedan han lämnat Fanny?

Gränser för friskt och sjukt

När Sidner går in i sin livskris är det en lång rad händelser som leder fram till det. Att han blir avvisad av Fanny och att han inte fått veta om att Victor fötts blir kanske en utlösande faktor. En orsak är också att Aron lämnar honom för att uppfylla sin egen dröm om kärlek.

Familjen har sedan Solveigs död levt på en skör tråd där gränsen mellan dröm och verklighet varit otydlig. Drömmen har både för Aron och Sidner varit ett sätt att fly från en smärtsam verklighet.

Vad är det som får Sidner att komma ur sin kris? Försök komma ihåg någon scen där vi kan se att Sidner är på väg ut i livet igen.

Medan Aron dör för att förverkliga sina drömmar väljer Sidner en annan väg.

Varför reser han efter Aron? Vad vill han ta reda på?

Hur skildras mötet med Tessa och den nya verklighet han möter på Nya Zeeland?

Vilken roll intar Sidner i förhållande till Tessa?

Metodtips

Filmen är berättad på ett fragmentariskt sätt, precis som olika minnesbilder brukar träda fram när man kommer ihåg något som finns långt bak i tiden. Det ena minnet leder till ett annat och följer inte nödvändigtvis en kronologisk ordning. Filmens regissör har valt att gestalta situationer i livet som påverkat både Aron och Sidner och till sist även Victor på ett avgörande sätt. Filmen berättar om och speglar samtidigt tre olika generationer för att vi skall bli varse hur det förflutna påverkar det liv vi lever idag. Detta innebär också att vi som publik får en möjlighet att mer fritt associera kring de olika scener som regissören valt.

Ta fram de scener som du blev mest berörd av. Det finns bildmässiga motiv som återkommer i filmen; försök komma på några sådana bildteman. (Exempelvis speglar/drömmar som går i kras, scenerna med alla lakan, "dårens" roll etc.) Vad har Victor mött på sin resa tillbaka till sin barndom? Vilka bilder är ljusa och vilka är mörka? Finns det några linjer som förenar Victor med Sidner? Vad handlar "Juloratoriet" om för dig?

PRODUKTIONSUPPGIFTER:

Manus: Kjell Sundstedt & Kjell-Åke Andersson
Regi: Kjell-Åke Andersson
Foto: Harald Paalgard
Klippning: Darek Hodor
Originalmusik: Stefan Nilsson

I ROLLERNA:

Aron – Peter Haber
Sidner – Johan Widerberg
Sidner som barn – Henrik Linnros
Solveig – Lena Endre
Victor – Krister Henriksson
Fanny – Viveka Seldahl
Kanonkungen – Thomas von Brömssen
Selma Lagerlöf – Sif Ruud

TEKNISKA UPPGIFTER:

Speltid: 124 min
Format: Vidfilm
Ljudsystem: Dolby Stereo
Censur: Från 15 år
Svensk premiär: 27.9.1996

DISTRIBUTION:

Sandrews, Box 5612, 114 86 Stockholm
Tel. 08-762 17 00, fax 08-10 38 50